

לקראת שיקום מקצוע האזרחות

מיכל ברק

תקציר

במהלך ארבע שנות כהונתו כשר החינוך הוביל גדעון סער מהלך חסר תקדים של פוליטיזציה במערכת החינוך. בין השאר, הפך סער את לימודי האזרחות לזירת קרב פוליטית ושינה את אופיים וייעודם. זאת עשה באמצעות יו"ר המזכירות הפדגוגית מטעמו, ד"ר צבי צמרת, שפיטר את המפקח על המקצוע, החליף את ועדת המקצוע וכן הוביל כתיבה מחדש של תוכנית הלימודים.

בשנים האחרונות הפך החינוך לאזרחות ולהיכרות עם שיטת המשטר הדמוקרטית למזוזה עם השמאל, ועל-כן סומן כמטרה למאבק פוליטי. תוכנית הלימודים החדשה מדגישה דיון בהצדקות לאופיה הלאומי-יהודי של המדינה. דגש מיוחד ניתן לחיזוק הגאווה הלאומית וליצירת הזדהות עם הפרויקט הציוני.

כך הפכו לימודי האזרחות לענף נוסף של לימודי ההיסטוריה, המקרא וידיעת הארץ, תוך נטישת מטרתו המקורית של המקצוע: עריכת היכרות בין התלמידים לבין המנגנונים הדמוקרטיים שעליהם מושתתת מדינתם ועידוד חשיבה ביקורתית עצמאית באשר לתפקודם.

בעשותה כן משקפת תוכנית הלימודים החדשה חרדה עמוקה מפני ערעור זהותם הלאומית-ציונית של התלמידים, ומשדרת לצעירי ישראל את המסר המוטעה והבעייתי שלפיו אופיה הלאומי של המדינה עומד בסתירה מהותית לשיטת המשטר הדמוקרטי. גישה זו מטילה על התלמידים להכריע בין זהותם הלאומית-יהודית לבין זהותם הדמוקרטית-ישראלית, המקיימות זו עם זו יחסים דיכוטומיים מתוחים.

זוהי תפיסה מסוכנת, משום שהיא משטחת את לימודי האזרחות, מזניחה את החשיבה הביקורתית, ממעיטה בחשיבות של היכרות עם מיעוטים - וחמור מכל, משחררת את התלמידים מהתמודדות עם מורכבותה של המציאות הישראלית.

לאורך השנים סבל המקצוע מנחיתות יחסית למקצועות מדעי הרוח האחרים. השעות המעטות והנדירות שכן הוקדשו בתוכנית הלימודים הקודמת לעיסוק בערכים דמוקרטיים הוסבו, כאמור, לעיסוק מוגבר בהצדקות לקיומה של מדינת ישראל. מכאן שבמצב הנוכחי החינוך לאזרחות שלו זוכים צעירי ישראל דל מתמיד.

לפיכך, על שר החינוך החדש להתחיל בהקדם האפשרי בתהליך של שיקום מקצוע האזרחות: לדאוג למינוי מפקח חדש, להחליף את ועדת המקצוע ולאישה באנשי חינוך ואקדמיה המייצגים מגוון רחב של תחומי דעת, השקפות עולם וקהילות. בנוסף, מן הראוי שישלוח מן המחסנים ויישם את דו"ח הוועדה הציבורית בנושא חינוך לחיים משותפים בין יהודים לערבים בישראל. עליו להוביל לכך שהדגש במקצוע יושם שוב על האזרחות עצמה - שיטת המשטר, מטרותיה ועקרונותיה.

לקראת שיקום מקצוע האזרחות

בתחילת יולי נבחנו תלמידי ישראל בבחינת הבגרות באזרחות. זו הייתה הפעם הראשונה שהבחינה כללה את חומר הלימוד במתכונתו החדשה. השינוי בתוכנית הלימודים באזרחות, שהחל לפני שנתיים, לווה ברעש תקשורתי. יו"ר המזכירות הפדגוגית הקודם, ד"ר צבי צמרת, הפך את המאבק במקצוע האזרחות לנושא מרכזי בתקופת כהונתו במשרד החינוך: הוא הוביל לשינוי בתוכנית הלימודים והחליף את ועדת המקצוע באזרחות. תוצאה אחת של מהלכים אלו הייתה הפסקת עבודתו של המפקח על מקצוע האזרחות במשרד החינוך, אדר כהן. המאבק של ד"ר צמרת במקצוע האזרחות התבסס על הטענה כי יש לעסוק פחות בחשיבה ביקורתית ולהתמקד, תחת זאת, בתולדות המדינה ובעיקר בחיזוק המימד הלאומי והציוני של החומר הנלמד¹. ברוח זו שונתה תוכנית הלימודים באזרחות.

החינוך לאזרחות נתפס בישראל מאז ומתמיד כזירה למאבק פוליטי:

"העובדה שלכל הזרמים הפוליטיים בישראל יש אינטרסים בולטים בכל הקשור לעיצוב אופיו של החינוך לאזרחות בישראל הובילה לכך, שהקונפליקט התוכני הקשור בו הוצמד לקונפליקט הפוליטי... העובדה שהחינוך לאזרחות (למעשה, חוסר היעילות שלו) נוגע בבסיס המחלוקת הפוליטית בתוך החברה הישראלית, והיותו מושפע מהערכים הבסיסיים הקשורים לעיצוב דמותה של ישראל ומשפיע עליהם, הפכו אותו לכלי מרכזי במאבק המתמשך בין שני זרמים פוליטיים, הרואים באופן מנוגד את דמותה העתידית של המדינה"².

בשנים האחרונות הקצין השיח הציבורי בישראל. בחוגים מסוימים נתפסת המחויבות לדמוקרטיה כבגידה או כפוסט-ציונות. החינוך לאזרחות ולהיכרות עם שיטת המשטר הדמוקרטית מזוהה עם השמאל ולפיכך סומן כמטרה למאבק פוליטי. לאורך שנות כהונתו של גדעון סער כשר החינוך עבר המשרד הטיה פוליטית ברורה ימינה שבאה לידי ביטוי במגוון צעדים: פסילת ספר לימוד בהיסטוריה על שני הנרטיבים של הסכסוך הישראלי-פלסטיני, עריכת בירורים למורים ולמנהלים שהביעו עמדות פוליטיות שמאליות וקיום סיורי תלמידים לחברון. שינוי תוכנית הלימודים באזרחות היה אפוא בבחינת פריט נוסף ברשימה זו. מהלכים אלו הם חלק ממגמה כללית שיש לקוות כי תשתנה במהלך כהונתו של שר החינוך החדש. יש לקוות כי השר ישיב את הדגש ללימודי הדמוקרטיה וישקיע מאמצים בשיקום מקצוע האזרחות.

סקירה זו תעסוק בתיאור השינויים המרכזיים שחלו בתוכנית הלימודים באזרחות ובספרי הלימוד שחוברו בהתאם לתוכנית החדשה. אטען כי התוכנית החדשה מתמקדת בהצדקת הפן הלאומי-יהודי של מדינת ישראל ולא בדיון בשיטת המשטר הדמוקרטית, כפי שראוי לעשות בהוראת אזרחות. בעשותה כן פוגעת התוכנית עמוקות במקצוע שסובל ממילא ממיעוט תשומת לב ושעות הוראה. יתרה מזאת, הדגש הרב על הצדקת הפן הלאומי-יהודי משדר לתלמידים מסר שלפיו האופי הלאומי של המדינה עומד בסתירה לשיטת המשטר הדמוקרטי וכי עליהם לבחור בין זהותם היהודית-לאומית לבין זהותם הדמוקרטית-ישראלית.

הליך שינוי תוכנית לימודים

תוכניות לימודים בישראל נקבעות על-ידי ועדות מקצוע שמורכבות מאנשי אקדמיה, מומחי תוכן ואנשי חינוך. ועדת המקצוע מגבשת חזון ומטרות למקצוע ומפרטת את נושאי הלימוד במסגרתו. תוכנית הלימודים הקודמת באזרחות עודכנה באחרונה ב-2002. מקובל כי תוכניות לימודים מתעדכנות ומשתנות אחת לכמה שנים. לפיכך, החליט ד"ר צמרת לכנס את ועדת המקצוע במטרה לעדכן ולשנות את תוכנית הלימודים. אלא שהשינויים שד"ר צמרת ביקש להוביל חייבו את החלפת ועדת המקצוע עצמה ואת העומד בראשה, פרופ' ידידיה שטרן. במקומו מונה ליו"ר הוועדה פרופ' אשר כהן. ועדת המקצוע בראשותו כתבה תוכנית לימודים חדשה, וזו נכנסה לתוקף כבר בשנת הלימודים תשע"א, אבל בפועל היא נכללה בבחינת הבגרות לראשונה רק בשנת הלימודים תשע"ג. במהלך שינוי התוכנית פרשו מרצונם מוועדת המקצוע כל חברי הוועדה הערבים.

לאחר אישור תוכנית הלימודים ניתן לעבור לשלב הבא - פיתוח ספרי לימוד. בעשורים האחרונים נעשה פיתוח ספרי הלימוד במקצועות השונים על-ידי הוצאות לאור פרטיות. אזרחות הוא אחד המקצועות היחידים שתוכנית הלימודים שלו משותפת לתלמידים בבתי-הספר הממלכתיים, הממלכתיים-דתיים ובבתי הספר דוברי הערבית. משום כך, כל הזרמים הללו חלקו גם ספרי לימוד מרכזי אחד שנכתב על-ידי משרד החינוך עצמו ב-2001 ("להיות אזרחים בישראל: מדינה יהודית ודמוקרטית"³). בעקבות השינוי בתוכנית הלימודים הוציא משרד החינוך חוברת עדכון לספר⁴. החוברת יצאה לאור באופן מלא בתחילת שנת הלימודים הנוכחית (תשע"ג), אך תורגמה לערבית רק בסוף השנה. בנוסף, הוצאו ספרי לימוד על-ידי מו"לים פרטיים - אך רק בעברית⁵ (בהמשך אתייחס בעיקר לחוברת העדכון של משרד החינוך ולספר שחיבר פרופ' דיסקין).

השינויים המרכזיים בתוכנית הלימודים

השינוי שהוביל ד"ר צמרת התבסס על נייר עמדה של המכון לאסטרטגיה ציונית⁶ אשר סקר את תוכנית הלימודים הקיימת באזרחות (אפריל 2009). נייר עמדה זה משקף חרדה מפני ערעור זהותם הלאומית-ציונית של התלמידים⁷. החשש היה שתוכנית הלימודים מציגה את האופי הלאומי-יהודי של המדינה כאילו הוא מתנגש בדמוקרטיה ואף פוגע בה. על-פי המכון לאסטרטגיה ציונית, יש לשנות לפיכך את היחס בתוכנית הלימודים באזרחות בין חינוך פטריוטי לחינוך לדמוקרטיה⁸. השינויים שהוכנסו, בסופו של דבר, בתוכנית הלימודים נועדו להראות כי מדינת לאום יהודית היא מוצדקת ורצויה, להעמיק את הזהות היהודית של התלמידים וכן לחזק את גאוותם הלאומית ואת הזדהותם עם הפרויקט הציוני. התוצאה היא שהיום חלק מרכזי בלימודי האזרחות הוסב מהיכרות עם עקרונות הדמוקרטיה לעוד שיעור בהיסטוריה ובזהות יהודית-לאומית.

בחינת השינויים בתוכנית הלימודים החדשה מעלה כי הם תואמים באופן מלא את ההמלצות שפורטו בנייר העמדה של המכון לאסטרטגיה ציונית. כחלק מהמאמץ לשכנע את התלמידים

בצדקת דרכה של מדינת הלאום הציונית, נוספו לתוכנית שני נושאים:

מבוא היסטורי: פרק היסטורי שסוקר את הרקע להקמת מדינת ישראל - מהצהרת בלפור ועד הקמת המדינה. מתוארת התפתחות התנועה הציונית במקביל לסרבנות הערבית לחלוקת הארץ ולגילויי האלימות של הערבים כלפי הישוב היהודי. הפרק נחתם במלחמת העצמאות. מטרת הפרק היא להדגיש את ההכרה הבינלאומית בזכותם של היהודים למדינת לאום, ובה בעת להבהיר כי הערבים מעולם לא היו שותפים לה⁹.

ההצדקות למדינת הלאום בכלל ולמדינת הלאום היהודית בפרט: על-פי התוכנית החדשה, יש לנמק מדוע מדינות לאום הן מוצדקות מבחינה היסטורית ותיאורטית. בנוסף, יש להתמודד עם הטענה כי מדינות לאום אתנו-תרבותיות עלולות לפגוע בקבוצות המיעוט. בחוברת העדכון מובאות שש הצדקות ליברליות ודמוקרטיות למדינת הלאום היהודית. כך, למשל, נטען כי מוצדק שישראל תהיה מדינת לאום אתנית יהודית, מכיוון שזהות זו משקפת את ההעדפה התרבותית של הרוב, מחזקת את הסולידריות החברתית של חבריו ומגנה על ביטחונם האישי. זוהי תפיסה צרה ומסוכנת של הדמוקרטיה המסתפקת בהיבטים הפורמאליים (שלטון הרוב) והבלתי-מהותיים שלה כצורת משטר.

הפרקים שנוספו מבקשים לשכנע את התלמידים בצדקת קיומה של מדינת ישראל באמצעות הטענה שישראל היא מדינת לאום ככל המדינות, וכן בצדקת דרכה כמדינה שמעדיפה את הלאום היהודי באמצעות הטענה שכך היא מממשת עקרונות דמוקרטיים וליברליים.

זהות יהודית מול זהות אזרחית

משרד החינוך, המכון לאסטרטגיה ציונית ומחברי ספרי הלימוד חוששים מפני הטענה כי מדינת לאום יהודית אינה עולה בקנה אחד עם שיטת משטר דמוקרטית¹⁰. חשש זה מעיד על בלבול בין שני מישורי דיון שונים. לאומיות אתנית-תרבותית היא מאפיין זהות והשתייכות. דמוקרטיה היא שיטת משטר. פרופ' גנז מבהיר בספרו "ציונות שוויונית"¹¹:

"ללאומיות אתנו-תרבותית היו גרסאות ליברליות ופשיסטיות, הומניסטיות ואנטי-הומניסטיות, שוביניסטיות ושוויוניות, קולקטיביסטיות ואינדיבידואליסטיות, אתנוצנטריות ולא אתנוצנטריות, כאלה השואפות למדינה וכאלה המסתפקות בפחות. כשם שללאומיות האתנו-תרבותית היו גרסאות מכל הסוגים האלה, גם לציונות היו וישנן גרסאות כאלה".

מדינת הלאום הציונית יכולה אפוא להיות דמוקרטית, ליברלית, הומנית ושוויונית או לחילופין, פשיסטית, אנטי-הומנית, שובניסטית ואתנוצנטרית. החשש כי מדינת לאום אתנו-תרבותית לא תהיה דמוקרטית הוא ממש, בעיקר כאשר יש במדינה מיעוטים אתניים, דתיים ותרבותיים. דווקא

משום כך, החינוך לאזרחות צריך להתרכז בדיון מעמיק במאפייני המשטר הדמוקרטי על-מנת להבטיח שמימוש הלאומיות היהודית יהיה דמוקרטי והומני. על לימודי האזרחות להדגיש את האפשרות **לשלב** בין מאפיין הזהות לבין מאפיין שיטת המשטר ולהציג את הגרסה הדמוקרטית של מדינת לאום אתנו-תרבותית. במקום זה, תוכנית הלימודים החדשה ממוקדת ב"חינוך פטריטי" ובניסיון להדוף טענות כי הציונות אינה דמוקרטית.

המאמץ של התוכנית החדשה להצדיק את המדינה האתנו-תרבותית משדר לתלמידים ששני יסודות המדינה זה של הלאומיות היהודית וזה הדמוקרטי - עומדים בסתירה זה לזה. בעשותה כך, התוכנית מעמידה בפני התלמידים (היהודים) ברירה: *לבחור בין זהותם הלאומית היהודית לבין זהותם האזרחית דמוקרטית.*

מטרה מרכזית בלימודי האזרחות היא להציג את המציאות המורכבת ולעודד את התלמידים לחשיבה ביקורתית¹². הדמוקרטיה אינה אמת מידה מוחלטת ורק לעתים רחוקות ניתנות על-ידה תשובות מוחלטות של "שחור או לבן". מדינת לאום אתנו-תרבותית תוכל להיות דמוקרטית רק אם יתקיים בה איזון ראוי בין רצון הרוב לבין זכויות המיעוט, בין פלורליזם לבין יציבות.

תוכנית הלימודים הקודמת, כמו גם ספר הלימוד המרכזי שנכתב בעקבותיה, עוסקים בעקרונות כמו הגבלת השלטון, הפרדת הרשויות, שלטון החוק, פלורליזם, הסכמיות והגנה על זכויות אדם. דרך העיסוק בשסעים בחברה הישראלית, התוכנית מפגישה את התלמיד עם הריבוי והגיוון החברתי בישראל. כל אלו נלמדו לאור היותה של ישראל הבית הלאומי של העם היהודי. התלמידים נדרשו להתמודד עם המציאות המורכבת: הם למדו כי העדפת הרוב היהודי בנושאים כמו צביון המדינה, זהותה או חוק השבות פוגעים אמנם בזכויות המיעוט, אך עשויים להיות מוצדקים לאור אופיה היהודי של המדינה. הגבלת השלטון, ההגנה על זכויות האדם, המחויבות לפלורליזם - כל אלו הוסברו ככלים שעשויים ליישב את האופי הלאומי של המדינה עם המשטר הדמוקרטי ועולם הערכים המגולם בו. ההבנה כי שיטת משטר דמוקרטית מחייבת איזון עדין ומתמשך בין רצונות, ערכים ועקרונות מתנגשים, מבהירה לתלמידים כי רצון הרוב אינו חזות הכל בדמוקרטיה. תפיסה מהותית ומורכבת זו של שיטת המשטר הדמוקרטית מבססת אצל התלמידים את השילוב בין הלאומיות היהודית למשטר הדמוקרטי.

תוכנית הלימודים החדשה מסוכנת מכיוון שהיא משטחת את לימודי האזרחות, משחררת אותם מההתמודדות עם מורכבותה של המציאות הישראלית ומציגה את יהדותה של המדינה ואת הדמוקרטיה שלה באופן דיכוטומי - כאילו יש בינהן סתירה או מתח מובנה ובלתי פתיר. נכון הוא שהצגה זו מאפיינת את השיח הישראלי בשנים האחרונות, אלא שהיא לא הכרחית וגם לא רצויה - היא נוטה להציג את החינוך לערכים אוניברסליים-כללים של אזרחות ודמוקרטיה כאילו הוא סותר בהכרח ערכים לאומיים ותרבותיים, ובהמשך לכך - את הדמוקרטיה והליברל כאילו היו בהגדרה לא-ציונים.

נדרש שיקום של מקצוע האזרחות

לאורך השנים סבל מקצוע האזרחות מנחיתות יחסית למקצועות מדעי הרוח והחברה האחרים. בעוד שמקצועות כמו ספרות והיסטוריה (שכמו האזרחות, הם מקצועות "רבי מלל") נלמדים החל מכיתה ב' ועד י"ב, הרי שאזרחות נלמדת שלוש שנים בלבד: שנה אחת בחטיבת הביניים (בדרך כלל בכיתה ט') ושנתיים בתיכון, לקראת בחינת הבגרות. עולה מכך שמדינת ישראל מקדישה רק רבע משנות החינוך הפורמלי שהיא מספקת להכשרה לאזרחות¹³. החינוך היהודי והלאומי במערכת הממלכתית היהודית¹⁴ נמשך, לעומת זאת, לאורך 11 שנים - החל בלימודי תנ"ך (מכיתה ב' ועד י"ב) עבור בשש שנות "תרבות ישראל ומורשתו" וכלה בלימודי תושב"ע. בנוסף, מוקדש, כמובן, גם חלק ניכר מלימודי ההיסטוריה הכללית ללימוד פרקים בהיסטוריה יהודית.

את ועוד, תכנים וערכים "יהודיים" ולאומיים מועברים גם באמצעות טיולים בארץ, תוכנית לימודי של"ח, "מסע ישראלי" ואירועים שונים הפרוסים לאורך כל שנת הלימודים (חגי ישראל, יום השואה, יום הזכרון, יום העצמאות, יום ירושלים).¹⁵ כדי להשלים את התמונה הוקמה באחרונה מנהלת זהות יהודית במשרד הדתות. לעומת העיסוק הנרחב בזהות היהודית ובערכים יהודיים, מערכת החינוך עושה מעט מאוד כדי לחשוף את תלמידיה לשיטת המשטר הנהוגה בה ולקיומם של מיעוטים בחברה הישראלית.

השעות המעטות שהוקדשו בתוכנית הלימודים הקודמת לחשיפת התלמידים לערכים דמוקרטיים הוסבו בתוכנית החדשה לפירוט הרקע ההיסטורי להקמת מדינת ישראל (אשר נלמד ממילא גם במסגרת לימודי ההיסטוריה לבגרות) ולהצדקות לקיומה של ישראל כמדינה לאומית-יהודית. בעוד שהזהות היהודית של המדינה מתחזקת ומתוגברת, הרי שהזהות האזרחית מטושטשת. בהיעדר זהות אזרחית, לא רק אזרחי ישראל הלא-יהודים מודרים מן הקולקטיב¹⁶ - כולנו הופכים שבויים של מערכת דוגמטית וחד-ממדית. אם לא נחנך את הנוער לביקורתיות, להבנת מורכבותה של המציאות שהם חיים בה ולפלורליזם, יהיו אזרחי העתיד שלנו חדורי ערכים לאומיים ודתיים - אך בורים באשר לשיטת המשטר שלהם, אדישים ביחס לעקרונות דמוקרטיים ואטומים כלפי הזולת הלא-יהודי.

שר החינוך החדש מביא עמו הבטחה לשינוי סדרי העדיפויות במערכת החינוך. השר התבטא כבר באשר לכוונותיו להילחם בנגע הגזענות בקרב בני נוער ולחייב מפגשים בין בתי-ספר יהודיים לערביים בישראל. מגמות אלו חשובות ומבורכות. בהקשר זה, מן הראוי שהשר ישלוף מן המחסנים וישם את דו"ח הוועדה הציבורית בנושא חינוך לחיים משותפים בין יהודים לבין ערבים בישראל (משנת 2009). עליו לפנות לשיקום של מקצוע האזרחות: לדאוג למינוי מפקח חדש ומקצועי לאזרחות, להחליף את ועדת המקצוע ולאיישה באנשי חינוך ואקדמיה מכובדים המייצגים מגוון רחב של תחומי דעת, השקפות עולם וקהילות. עליו להוביל לכך שהדגש במקצוע האזרחות יחזור להיות על האזרחות עצמה - שיטת המשטר, מטרותיה ועקרונותיה.

סיכום צעדי המדיניות הנחוצים:

- החלפת ועדת מקצוע אזרחות;
- עדכון תוכנית הלימודים באזרחות;
- בחינה מחדש של ספר הלימוד שכתב פרופ' דיסקין "משטר ופוליטיקה בישראל";
- מינוי מפקח מקצוע ראשי (מפמ"ר) אזרחות ראוי;
- ישום דו"ח הוועדה הציבורית בנושא חינוך לחיים משותפים בין יהודים לבין ערבים בישראל.

הערות שוליים

- 1 ראו, למשל: <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4089113,00.html>
- 2 פדהצור ופרליגר (2004), "הפרדוקס המובנה של החינוך לאזרחות בישראל" מגמות מ"ג: 1 עמ' 64-83 בעמ' 73.
- 3 אדן, אשכנזי, אלפרסון (2001), "להיות אזרחים בישראל: מדינה יהודית ודמוקרטית" (מעלות). נייר.
- 4 אשכנזי, אלפרסון, דובי, שטרקמן (2012), "להיות אזרחים בישראל: מדינה יהודית ודמוקרטית (חלק ראשון – מדינה יהודית)" (מהדורת ניסוי), משרד החינוך, המזכירות הפדגוגית.
- 5 דיסקין, "משטר ופוליטיקה בישראל" (מגי בע"מ), שחר, "ישראל מדינה יהודית ודמוקרטית" (כנרת) והספר גלדי, נווה, מוצקין, "יוצאים לדרך אזרחית" (רכס). ספר זה נפסל על ידי משרד החינוך בעקבות מאבק של המכון לאסטרטגיה ציונת. אישור הספר היה העילה הרשמית להפסקת עבודתו של המכמ"ר.
- 6 המכון לאסטרטגיה ציונית הוא מכון מחקר ומעשה ימני ששם לו למטרה "להשפיע על השיח הציבורי ותהליכי קבלת החלטות במדינת ישראל למען מימוש החזון הציוני". אחת ממשימותיו היא "העמקת הזהות היהודית והציונית בתוכניות הלימודים". הציטוטים מתוך אתר המכון. המכון פרסם בשנת 2009 נייר עמדה שכותרתו: "לימודי אזרחות בישראל: אינדוקטרינציה חד-כיוונית". עומק מוערבותו של המכון בתוכנית הלימודים החדשה באזרחות בא לידי ביטוי ברור בבחינת האישים שלקחו חלק בעיצובה המחודש – כך למשל, פרופ' אשר כהן שהחליף את פרופ' ידידה שטרן כיו"ר ועדת המקצוע הוא עמית מחקר במכון לאסטרטגיה ציונית; פרופ' דיסקין שכתב ספר לימוד על פי התוכנית החדשה הוא ראש צוות במכון; וד"ר אביעד בקשי, היועץ המדעי של חוברת העדכון מטעם משרד החינוך הוא חבר צוות המכון.
- 7 לעמדה הפוכה על תוכנית הלימודים הישנה ראו פינסון (2005), "בין מדינה יהודית לדמוקרטית: סתירות ומתחים בתוכנית הלימודים באזרחות" פוליטיקה 14 בעמ' 9. פינסון מנתחת את תוכנית הלימודים באזרחות (טרם השינויים האחרונים) ומגיעה למסקנה שתוכנית הלימודים תורמת להשרשתו של מבנה אזרחות היררכי שמעדיף ערכים יהודיים לאומיים על פני ערכים אוניברסאליים.
- 8 המלצות נוספות של המכון לאסטרטגיה ציונית בנייר העמדה הן:
 1. ביטול דוח ועדת קרמניצר (משנת 1996)
 2. ביטול האחידות בהוראת האזרחות כך שבתי הספר דוברי הערבית, בתי הספר היהודים הממלכתיים ובתי הספר הממלכתיים דתיים ילמדו תוכניות נפרדות. השאיפה לבטל את האחידות בין הזרמים נובעת לדעתי מהרצון של הממ"ד להיות אחראים באופן בלעדי על החינוך האזרחי של התלמידים שלהם (ללא כפיפות מיותרת למערכת הממלכתית החילונית) וכן מהשאיפה להפריד בין תכנים ציוניים לאומיים ליהודים לתכנים שמתאימים לערבים ולדרוזים (תוכניות נפרדות).
 3. עדכון תוכנית הלימודים וספר הלימוד.

- 9 בספר של פרופ' דיסקין קיים דיון מפורט שמשווה בין העזיבה (בריחה או גירוש) של הערבים הישראלים בזמן מלחמת 1948 לעזיבה של היהודים את מדינות ערב סביב מלחמת העצמאות.
- 10 בחוברת העדכון כותבים המחברים מדוע נחוץ להצדיק את מדינת הלאום דווקא בהצדקות ליברליות: "יתרה מכך, יש חשש שעיסוקה של מדינה בקידום קבוצה אתנית-תרבותית אחת עלול לפגוע בזכויות פרט של חברי קבוצות מיעוט בקרב האזרחים. לכן, הצדקת מדינת לאום על פי השקפת עולם ליברלית מחייבת הצגת נימוקים שיוכיחו כי מדינת לאום יכולה להתקיים בלי לפגוע בזכויות אדם וכי מדינת הלאום דווקא מקדמת שמירה על זכויות האדם" (עמ' 53).
- Ganz, *A Just Zionism: On the Morality of the Jewish State* (New York: Oxford University Press, 2008) P. 23.
- 12 כך מתוארת מטרת החינוך לאזרחות ב"מדריך להוראת מקצוע האזרחות" (האגף לתוכניות למודים, 2001) שהוציא משרד החינוך.
- "החינוך לאזרחות במסגרת שיעורי האזרחות נועד לטפח אזרחים אוטונומיים ובעלי ערכים המסוגלים להפעיל שיקול דעת; הפועלים באופן מושכל מתוך חשיבה ביקורתית; המסוגלים לשפוט ולהכריע בשאלות חברתיות ופוליטיות על פי כללי משחק מוסכמים, המבוססים על ערכים שמבטאים את אופי המדינה;" (עמ' 6).
- 13 בבית הספר היסודי נלמדים תכנים שקשורים באזרחות במסגרת "מולדת, חברה ואזרחות" (כחלק מהתוכנית בכיתה ג'). משנת תש"ע החלה חובת הוראת האזרחות במשך שנה אחת (2 שעות שבועיות) בחטיבת הביניים. משנת תשס"ז חובה ללמד אזרחות בהיקף של שתי יחידות לימוד (3 שעות שבועיות במשך שנתיים).
- 14 תוכניות היסוד במערכת החינוך מופיעות בחוזרי מנכ"ל. החוזרים המעודכנים הם:
- <http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Applications/Mankal/EtsMedorim/3/3-1/HoraotKeva/K-2009-8a-3-1-36.htm> (חט"ב)
- <http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Applications/Mankal/EtsMedorim/3/3-1/HoraotKeva/K-2008-3a-3-1-30.htm> (חוזר זה הוא החוזר האחרון שמפרט את תוכנית הלימודים המחייבת בחטיבה העליונה. הוא בוטל ואין חוזר שהחליף אותו).
- <http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Applications/Mankal/EtsMedorim/3/3-1/HoraotKeva/K-2006-3a-3-1-25.htm> (בתי ספר יסודיים)
- Lemish (2003), "Civic and Citizenship Education in Israel" Cambridge Journal of Education, 15 vol. 33(1), p. 53
- 16 קשה לדמיין כיצד ניתן ללמד את התוכנית החדשה בבתי ספר ערבים אשר תלמידיהם מחויבים אף הם לשנן את ההצדקות למדינה היהודית במונחי סולידריות יהודית. ראו למשל "מורים ערבים: לא ניתן ללמד את החומר באזרחות" הארץ 7.4.2013.

www.molad.org

משרד 077 706 0200

פקס 077 701 0209